

محمد اسفندیاری

حقیقت عاشورا

از عاشوای حسین (ع)
تا تحریفات عاشورا

نشرنی

سرشناسه: اسفندیاری، محمد، ۱۳۳۸ - **عنوان و نام پدیدآور:** حقیقت عاشورا: از عاشورای حسین (ع) تا تحریفات عاشورا/ محمد اسفندیاری. • **مشخصات نشر:** تهران، نشر نی، ۱۳۹۸ • **نوبت چاپ:** چاپ اول، ۱۳۹۸ • **مشخصات ظاهری:** ۵۰۸ ص. • **شابک:** 978-964-185-640-5 • **وضعیت فهرست نویسی:** فیبا • **یادداشت:** کتابنامه: ص. ۴۷۱؛ نمایه. **عنوان دیگر:** از عاشورای حسین (ع) تا تحریفات عاشورا. • **موضوع:** حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۶۱-۴ ق. Hosayn Tenth of Muharram - عاشورا - فلسفه - Karbala, Battle of Karbala, Iraq, 680, ۶۱ ق. • **رده بندی کنگره:** ۱۳۹۸ ح ۷ الف / **Philosophy**؛ واقعه کربلا، ۶۱ ق. 680 • **رده بندی دیویی:** ۲۹۷/۹۵۳۴ • **شماره کتابشناسی ملی:** ۵۶۲۴۲۶۲ • **BP۴۱/۵**

قیمت: ۵۶۰۰۰ تومان

حقیقت عاشورا

از عاشورای حسین (ع) تا تحریفات عاشورا

محمد اسفندیاری

چاپ و صحافی: پردیس دانش

چاپ اول: تهران، ۱۳۹۸، ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۸۵-۶۴۰

نشانی: تهران، خیابان دکتر قاضی، خیابان رهی معیری، تقاطع خیابان فکوری، شماره ۲۰

کد پستی: ۱۴۱۳۷۱۳۷۱، تلفن دفتر نشر: ۸۸۰۲۱۲۱۴، تلفن واحد فروش: ۸۸۰۰۴۶۵۸-۹، نامبر: ۸۹۷۸۲۴۶۴

www.nashreny.com • email: info@nashreny.com • nashreny

© تمامی حقوق این اثر برای نشرنی محفوظ است. هرگونه استفاده تجاری از این اثر یا تکثیر آن کلاً و جزئاً، به هر صورت (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.

فهرست مطالب

۷ مقدمه

از عاشورای حسین (ع)...

۱۳-۲۸۸

۱۵	«ایام اربع» و روز عاشورا
۲۱	حاشیه عاشورا
۲۵	مصیبت عاشورا
۳۱	اصل کدام است: حمیه یا مصیبت؟
۳۷	عاشورا: نزاع بین دشمنان و شهادت
۴۵	عاشورا: نزاع دین با مکتوب به نایب دین
۵۱	عاشورا: نزاع عدل و ظلم
۵۹	مقصد و مقصود امام حسین (ع)
۶۵	مشروعیت نهضت امام حسین (ع)
۶۹	عاشورا، نهضت قابل تکرار
۷۴	امام حسین (ع)، مظهر عزت
۷۹	خطرپذیری امام حسین (ع)
۸۴	دفاع یا قیام امام حسین (ع)؟
۹۴	امر به معروف و نهی از منکر یا جهاد امام حسین (ع)؟
۱۰۲	تحلیل وارونه تاریخ
۱۰۷	کوشش امام حسین (ع) برای جلوگیری از جنگ
۱۱۴	پیشنهاد امام حسین (ع) برای جلوگیری از جنگ
۱۵۷	پرهیز امام حسین (ع) از افراطگرایی (در زمان یزید)
۱۶۷	پرهیز امام حسین (ع) از افراطگرایی (در زمان معاویه)
۱۷۱	معنای همراه بردن خانواده (ذیل بحثهای سابق)
۱۷۸	امام حسین (ع)، قربانی افراطگرایی
۱۸۳	عاشورا: پنجاه سال پس از پیامبر
۱۸۹	چرا امام حسین (ع) تنها ماند؟

۱۹۷	چه کسی پیروز شد؟
۲۰۹	چرا امام حسین (ع) را کشتند؟
۲۱۹	چه گروه‌هایی امام حسین (ع) را کشتند؟
۲۲۶	تاریخ مذت عاشورا
۲۳۳	زیباییهای عاشورا
۲۵۱	از عاشورا چه می‌توان آموخت؟

... تا تحریفات عاشورا

۲۸۹-۴۵۲

۲۹۱	را عاشورا تحریف می‌پذیرد؟
۲۹۶	تبدیل حسانه به معصیت
۳۰۶	تبدیل امام حسن (ع) از اسوه به اسطوره
۳۲۵	دروغگویی در تذکرات دشمن
۳۳۵	غلو در عزاداری
۳۴۱	هدف‌سازی از گریه
۳۵۰	آسیبهای روضه خوانی و مآحی
۳۵۹	تجارت با عاشورا
۳۶۵	خشونت در عزاداری
۳۸۷	عوامزده شدن عاشورا و ضرورت عاشورایی
۳۹۵	تقلیل دینداری به عزاداری
۴۰۱	تبدیل عزاداری به مجلس سرگرمی
۴۰۷	عاشورای مخدر و عاشورای مخرب
۴۱۲	کارکردهای ارزنده عزاداری
۴۱۷	عاشورای دیگرگون ایران
۴۲۵	تاریخ، قربانی فقه
۴۳۱	کارنامه عاشورانگاری
۴۴۳	تردیدآمیز بودن تاریخ
۴۵۳	برای مطالعه بیشتر
۴۷۱	منابع
۵۰۳	نمایه

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

راست آنکه درباره امام حسین - ع - حق عشق ادا شده است و حق عقل نه. در عزای او سر گریستند، اما نهضتش را، چنانکه باید، ننگریستند. با وجود بیش از چهار هزار کتاب، که فقط در این صد سال در باره آن حضرت نوشته اند، هنوز ناگفته‌هایی دیگر باقی مانده است. مضافاً اینکه چه بسیار مطالبی که گفته و قطعی دانسته اند، اما در نادر سه بودنشان هیچ تردیدی نیست. بسیاری از افرادی که در باره امام حسین قلمر سایه کرده اند، از سر ارادت بوده است، نه از روی درایت؛ و از بهر ثواب بوده است، نه رای یافتن. صواب؛ و بارویکرد عاطفی بوده است، نه رویکرد علمی. این نویسندگان یا اصل تحقیق نبوده اند، یا روش تحقیق را نمی دانسته اند، و یا روش تحقیق در تاریخ را، و نام سه را.

از معدودی کتاب که بگذریم، هنوز نهضت امام حسین - ع - به صورت علمی و اجتهادی بررسی نشده و فقه التاریخ همچنان غائب است. حاصلش رد از اجتهاد تاریخی، نداشتن تاریخ اجتهادی است، و انباشته شدن کتابهایی که در آن روش تحقیق وزنی ندارند. اغلب آثار در باره امام حسین یا تاریخ اسطوره زده است، یا تاریخ آمیخته به اساطیر، یا تاریخ ادبیات زده (تاریخ آمیخته به احساسات)، یا تاریخ سیاست زده (تاریخ مورد پسند معاصران)، یا تاریخ وارونه (تحلیل تاریخ از آخر به اول)، یا تاریخ تئولوژیک (تاریخ مطابق با عقاید کلامی برخی شیعیان)، یا تاریخ ایدئولوژیک (تاریخ مورد پسند این و آن ایدئولوژی).

اکنون بازنگری در عاشورا و شناخت بیدادهایی که از دشمن و دوست بر امام حسین -ع- رفت، هم فریضه ای دینی است، و هم وظیفه ای علمی. و یکی از بزرگترین بیدادهای این است که قیام آن حضرت را به انواع خرافات و تحریفات و مجعولات و اساطیر و نیمه راستها و پرده پوشیها آمیختند؛ تا آنجا که هم ماهیت این قیام پوشیده ماند و هم اهداف آن. اینکه علت چیست، در اینجا بدین اشاره بسنده می کنم که بگویم سوگمندانه قرنهایست که امام حسین -ع- یتیم مورخان شده است و فرزند خوانده ناپدرانی که مورخ نیستند، بلکه نویسنده اند و فقط به اتکال قلم و عشق خود می نویسند. در صورتی که با این ویژگیها، روزنامه نگار هم نمی توانند، چه رسد به تاریخ نگار. و چه رسد به اینکه بتوان اجتهاد تاریخی کرد و تاریخ اجتهاد نوشت.

عاشورا دچار چه گونه آسیب شده است؛ از جمله تحریف افزایشی و تحریف کاهشی. در نوع اول، بیزهای را به عاشورا افزوده اند که واقعیت نداشته است (مجعولات)، و در نوع دوم، چیزهایی را از عاشورا کاسته اند که واقعیت داشته است (مهجورات). گاه تحریف در جهت راست و گاه در ناگفته ها. بنابراین هر که عهده دار عاشورا شناسی می شود، هم باید گفته های نادرست را نقد کند، و هم ناگفته های درست را بیاید.

تاریخ عاشورا موضوعی چندپهلوی و پیچیده است. اگر چنان گزارش شود که بود، چه بسا گروهی تصور کنند که در آن تعارض است. گزارشها و قرائتهایی که از تاریخ عاشورا ارائه کرده اند، یکسونگرانه و سده انگرانه و سرسری و سطحی است و چه بسیار مطالبی که ندیده و ننشاندیده و نگفته مانده و یا متعارض پنداشته شده است. ما در اینجا با غنای موضوع توضیح^۱ و فقر خود توضیح^۲ روبرویم. چاره را نیاز به مورخانی است که بی آنکه ادعای

1. explicandum (در منطق).

2. explicatum (در منطق).

پیامبری کنند، بتوانند از روزگار دور پسگویی کنند. این کار از پیشگویی در تاریخ دشوارتر است.

کتاب حاضر، گامی است در این راه دراز و به ماهیت‌شناسی نهضت امام حسین و تحریفات آن اختصاص دارد. این کتاب را می‌توان در ادامه دو کتاب دیگر نویسنده دانست؛ یعنی عاشورا شناسی و کتاب‌شناسی تاریخی امام حسین (ع). با این سه گانه، که برای حلّ سه مسأله بود و از سر دغدغهام، نه پیشه‌ام، پرونده عاشورا نگاری من بسته می‌شود.

این اثر کوشیده‌ام ابعاد مختلف نهضت امام حسین را بررسی کنم؛ از حماسه آن حضرت، کوشش و برای جلوگیری از جنگ؛ از ستم‌ستیز بودن امام حسین تا عقلانی بودن سر پرده‌رسان از افراط‌گرایی؛ از درسهایی که از امام حسین می‌توان آموخت، تا عبرت‌هایی که مخالفان باید فرا گرفت؛ از اینکه امام حسین چه می‌گفت، تا اینکه مخالفانش چه می‌گفتند؛ عاشورا نزاع چه با چه بود. سرانجام چون بدین نتیجه رسیدم که از آن عاشورا تا عاشر رایی که در تصوّر ماست، بسی تفاوت است، عهده‌دار تحریف‌زدایی و راززدایی از اسامی و نقد شدم؛ نقد آفاتی که دامنگیر عاشورای شیعه شده و آن را قبض روح و غیر عقلانی کرده است. عذر نویسنده در صریح بودن جز این نیست که کوشیده است صادقانه. و به مصداق «صَدِّيقُكَ مَنْ صَدَّقَكَ لَا مَنْ صَدَّقَكَ»، مصلحت خود و خوشامد دیگری در نظر نگیرد. بدیهی است سخنی از صداقت سرشار است که هیچ مصلحتی گنجان را لازم نداند؛ اگر چه صداقت لزوماً برابر با حقیقت نیست.

چکیده آنچه در این کتاب خواهم گفت، این است که نهضت عاشورا و مردم‌رنگی برجسته داشت؛ نخست اینکه حماسی (ظلم‌ستیزانه) بود، و دوم اینکه عقلانی بود؛ یعنی همان دو ویژگی‌ای که عده‌ای در جمع آنها توقیق نمی‌یابند.^۱ اما در

۱. من ضمن تعظیم در برابر نهضت‌های ضد استعماری و ضد استبدادی در سراسر جهان، یکی از آسیب‌هایش را این می‌دانم که گروهی در این نهضتها نتوانستند مبارزه و انقلاب را با عقلانیت پیامیزند.

بعد، پنج تحریف سهمگین دامنگیر آن شد: ۱. تقلیل یافتن^۱ آن به عزاداری (با غفلت از ظلم‌ستیزی)؛ ۲. تفسیرهای غیر عقلانی از آن؛ ۳. تفسیرهای فوق واقعی؛^۲ ۴. تفسیرهای افراطی و خشونت‌آمیز؛ ۵. تفسیرهای عامیانه.

در کتاب حاضر مطالبی جدید یافت می‌شود، اما من لزوماً در پی نوآوری نبوده‌ام، بلکه می‌خواسته‌ام تاریخ را سؤال‌پیش، و حقیقت را کشف‌کنم؛ خواه نو باشد یا نه. نوآوری‌های من بیش از آنکه ناشی از روحیه نوجویی باشد، ناشی از احتیاط و محافظه‌کاری علمی و پرهیز از زودباوری و نتیجه‌گیری شتابزده است. روش من، ضمن شجاعت در اندیشیدن و دلیر بودن در به کار گرفتن فهم خویش،^۳ همواره و سواً از گونه اندیشیدن و دست به عصا نوشتن است، و با در نظر گرفتن همه ابعاد احتیاط را در یک موضوع.

در ارجاعات، به وجوهی در دسترس داشتن همه کتابها، از متقدمان و متأخران و معاصران، به یک مناسبت سر زده‌ام؛ مگر آنجا که لازم می‌آمد چند منبع به عنوان شاهد آورده شود. از میان منابع طباطبائی الفتح ابن اعمش و مقتل الحسین خوارزمی و مناقب ابن شهر آشوب و الملک فیاض و ابی‌نور و س را، اگر چه امروزه بیشتر به آنها اعتماد می‌کنند، با احتیاط باید پذیرفت.

شاید این کتاب را گروهی برتابند؛ گر نه زهر سخن جدیدی می‌هراسند، و گروهی که مصلحت را بر حقیقت مقدم می‌دانند، اما؛ مگر ما از ناگفته‌ها بیشتر زبان دیده‌ایم تا از گفته‌ها؟ و نه آیا هیچ مصلحتی مؤثر از گفتن حقیقت نیست؟ و آیا نگفته‌اند که «حقیقت به تبعیت سزاوارتر است»؟ (الْحَقُّ أَحْوَنُ نَيْتٍ؟)

به دیده من، وظیفه مؤرخ عبارت است از کشف آنچه واقع شد؛ خواه آنچه واقع

1. reduction.

2. hyperreality.

۳. یعنی آنچه هوراس، شاعر و ادیب رومی در پیش از میلاد گفت و بعدها، به گفته کانت، شعاع دوره روشنفکری شد. جمع میان شجاعت اندیشیدن و محتاطانه اندیشیدن (محافظه‌کاری علمی)، تضاد است، نه تناقض.

شد مورد پسند او باشد یا نباشد،^۱ و خواه مورد پسند دیگران باشد یا نباشد. و برای یافتن واقعیت باید راه احتیاط را پیش گرفت؛ احتیاط در قبول و رد. با وجود این، در علم تاریخ جوینده حقیقت لزوماً یابنده نیست. کشف حقیقت در تاریخ، از آن رو که تجربه و استقرا در این علم راه ندارد و معلوم آن موجود نیست، جاسناکه و دشوار است، و مورخ باید جان کند تا شاید حقیقت را کشف کند.

کتاب حاضر، که ده بار بازخوانی شده است و هشت تن از دوستان دانشورم همه بخش‌هایی از آن را بررسی کرده‌اند، نتیجه دو سال کار بی‌وقفه، به امید کشف حقیقت عاشوراست. این زمان برای کتابی نه چندان مفصل، دور از پیش‌بینی بود. روش من در روش دیگران و نگارش، ۱. مطالعه منابع مختلف، ۲. نتیجه‌گیری موقت، ۳. گفت‌وگو با دیگران و نگارش، ۴. ارائه کتاب به دیگران برای نظرخواهی، ۵. تجدید نظر و نتیجه‌گیری نهایی. بدین سان، و با دعای فیلسوفانه «اللّهُمَّ ارِنِي الْأَشْيَاءَ كَمَا هِيَ»، کتاب حاضر فراهم آمد. وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ أَوَّلًا وَ آخِرًا.

بنده خدا

محمد اسفندیاری

بهمن ۱۳۹۷

جمادی الاولی ۱۴۴۰

۱. شاید تاریخ مطابق میل و پسند مورخ سیر نکرده باشد. در این صورت وی موظف است میل خود را در تاریخ‌نگاری دخالت ندهد و دچار آرزواندیشی (wishful thinking) نشود. یعنی تاریخ را چنان بنویسد که واقع شده، نه چنانکه آرزو داشت واقع شود. این آسیب، دام‌گیر غالب عاشورانگاران شده است.